

Ferruccio Busoni og Carl Nielsen – brevveksling gennem tre årtier

AF MICHAEL FJELDSØE

Carl Nielsen og Ferruccio Busoni var begge store brevskrivere, og der er i alt bevaret 15 breve, der dokumenterer de to komponisters venskab gennem tre årtier, heraf ni fra Carl Nielsen og seks fra Busoni. Det tidligste brev er fra 1896, det seneste fra 1920. Denne brevveksling præsenteres her for første gang.¹

Carl Niensens og Ferruccio Busonis bekendtskab rækker tilbage til 1891. Carl Nielsen var på det tidspunkt 26 år gammel, Busoni var et år yngre. Busoni var i 1891 allerede en 'europæer' (Stuckenschmidt),² en verdensborger, en italiener opvokset i det dengang østrig-ungarske Triest, hvis familie på mødrene side havde tyske rødder. Syv år gammel debuterede han som pianist, og i de følgende år gav han en række koncerter som vidunderbarn. I 1880-1881 fik han sin første egentlige uddannelse, da han på knap halvandet år gennemgik det toårige kompositionsstudie hos Wilhelm Meyer i Graz, der omfattede "den vollständigen Kurs der musikalischen Komposition, insbesondere die Tonlehre, Rhythmik, Melodik, die gesamte Harmonielehre einschließlich des Generalbasses, der Modulation und der Begleitung gegebener Choral- und weltlicher Melodien, ferner die Lehre von den homophonen und polyphonen (kontrapunktischen) und gemischten Kunstformen, endlich die Organik und die angewandte Vokal- und Instrumentalkomposition".³ Klaverspillet havde han lært af sine forældre. Kort før sin 15 års fødselsdag havde han ud over sin kunnen som pianist således også en komponistuddannelse bag sig. Fra dette tidspunkt stod det klart, at Busonis ambition var også at blive anerkendt som komponist, ikke kun som virtuos pianist.

I foråret 1885 rejste Busoni for første gang til Leipzig, og fra efteråret 1886 slog han sig ned der i halvandet år. Nu var han for første gang på egen hånd, og han begyndte at slå sit navn fast, først og fremmest som

pianist. Han sugede til sig af byens musikliv, hvor Bach-dyrkelsen havde sin faste plads, og i 1888 skrev han sin første Bach-transskription. I september 1888 rejste han til Helsingfors, hvor han var blevet ansat som professor i klaver. Her mødte han Gerda Sjöstrand, datter af billedhuggeren Carl Sjöstrand, og i 1890 blev de gift i Moskva. I sommeren 1890 vandt Busoni Rubinstein-prisen i komposition, og i september 1890 tiltrådte han en stilling som professor ved konservatoriet i Moskva, men med 35 ugentlige undervisningstimer kølnedes hans begejstring hurtigt, og den følgende sommer rejste han til USA. Om han i februar 1891, hvor han traf Carl Nielsen i Leipzig, allerede havde forladt Moskva eller om han kun var på et kortere ophold i Leipzig, står ikke klart.⁴

Selv om Carl Nielsen var det år ældre, var det altså Busoni, der var den erfarne, da de mødtes i 1891. Da Carl Nielsen som 14-årig kom til Odense som hornist, havde Busoni allerede givet sine første koncerter i Wien og Paris. Da Carl Nielsen i december 1886 afsluttede sin uddannelse på konservatoriet i København, var Busoni i gang med at skabe sig et navn i Leipzig, og da Carl Nielsen i september 1889 blev ansat som andenviolinist i Det kongelige Kapel sad Busoni på andet år i sit professorat i Helsingfors.

Carl Nielsen var i februar 1891 i Leipzig som led i den store Europarejse, han gennemførte fra 3. september 1890 til juni 1891. Hovedparten af rejsen var finansieret af det Anckerske Legat, som i foråret 1890 var tildelt ham med 1800 kr. Efter at have tilbragt efteråret i Dresden og Berlin rejste han kort efter nytår 1891 til Leipzig, hvor han blev til midten af februar.⁵ Det var under dette ophold i Leipzig, Carl Nielsen mødte Busoni den 7. februar efter en koncert. Han skildrede forløbet i sin dagbog: "Om Aftenen til Kammermusikconcert i Gewandhaus. Brodsky-Kvartet spillede Volkmann g moll og Beethovens Kvintet aldeles udmærket. Derpaa spillede Busoni og Brodsky en ny Sonate af Førstnævnte. Dette Arbejde er højst interessant, men jeg tror dog ikke paa ham som Componist. Derimod er han en betydelig Klavervirtuos. Aften sammen med Kvartetten, Busoni og Frue, Kritikerne Phol [Richard Pohl] og [Martin] Krause, Frk. Lund og Holmsen i Panoramas Weinstube. Busoni gav Champagne og det var en morsom Aften!"⁶ Den ny sonate var Busonis *Sonate for violin og klaver* i e-mol, BV 234, der var komponeret i 1890 og som var et af de værker, Busoni havde fået Rubinsteinprisen for samme år.⁷

Dagen efter traf de igen hinanden, og i dagbogen for søndag den 8. februar kan man læse: "Kl: 1-2 hos Hr: Klengel til Kvartet. Brodsky-Kvartetten spillede Novacek Kvartet for Busoni, Sinding og mig. Kl 3 Middag hos Brodsky. Tilstede foruden mig Frk: Lund, Novacek, Sinding, Hr og Fru Busoni. Interessante Samtaler om Musik, Literatur o.s.v. Brodsky og Frue er prægtige!"⁸

Carl Nielsens første indtryk af Busoni synes således at være, at han var en stor pianist og et behageligt bekendtskab, men det var ikke Busoni, der var centrum for interessen og den tidlige violinsonate formåede ikke at overbevise Carl Nielsen om, at Busoni var en betydelig komponist.

I sommeren 1891 rejste Busoni til USA, hvor han det første år underviste på konservatoriet i Boston og fra 1892 med base i New York levede af sin koncertvirksomhed. I 1894 vendte han tilbage til Europa og slog sig ned i Berlin, som blev hans faste bopæl resten af livet bortset fra årene fra 1915-1920, hvor 1. verdenskrig drev ham i eksil i Schweiz.

Kort efter Busonis ankomst til Berlin i sommeren 1894 kom også Carl Nielsen til byen. Han havde i efteråret 1894 taget orlov fra kapellet for at tage på sin anden store Europarejse. I oktober måned rejste han til Berlin, og her mødte han Busoni igen.⁹ I sin dagbog skrev han den 15. oktober: "Igaar Aftes var jeg sammen med Novachek Jærnefeldt, Adolph Paul og Busoni. Senere var vi i Cafe Bauer hvor jeg saa den gamle 87 aarige Maler [Adolph] Menzel. [...] Vi traf dér den norske Maler [Edvard] Munck som jeg spillede Billard med."¹⁰ Nogle dage senere skrev han fra Leipzig til Anne Marie Carl-Nielsen om opholdet i Berlin, hvor han var sammen med Wilhelm Hansen: "Vi havde nemlig meget at gjøre i Berlin for min Symfoni om Dagen og om Aftenen var vi sammen med Nowachek, Jærnefeldt, Adolph Paul og flere andre og førte et temmelig ugudeligt Liv. [...] Jeg har ogsaa truffet den bekjendte Komponist Busoni, som er en af de betydeligste i Tiden ogsaa som Claverspiller; ham ser en hel Del yngre op til som den bedste. Nowachek er ogsaa hans Ven. Busoni har været i Amerika og tjent Penge men har ikke nogen Stilling her og kan næppe faa Elever. Han har "Breitkopf og Härtel" til Forlægger men faar ikke en øre for sine Originalkompositioner, kun for Arrangementer og lignende Ting. Alle disse unge Musikere og Komponister (Busoni medregnet) slog Hænderne sammen af Forundring da de hørte at jeg havde min Symfoni trykt og ovenikjøbet faaet Penge."¹¹

I forhold til mødet i 1891 er det klart, at Carl Nielsen var kommet tættere på Busoni og også – måske smittet af de nævnte yngre komponisters begejstring for Busoni – havde fået øjnene op for, at Busoni var en betydelig komponist. Det var i denne tid, årene i midten af 1890'erne, at det livslange venskabsbånd mellem de to komponister blev knyttet. I januar 1896 var Busoni sammen med Novacek på besøg i København på koncertrejse: "Busoni og Novacek har været her og vi omgikkes en hel Del og B[usoni] spillede en Concert af Novacek med Orkester som var højst talentfuld med¹² noget i Li[s]zts Retning, en Ret[ning] jeg ikke kan døje. Busoni og jeg disputerede meget om Li[s]zt, som han forsvarede og som jeg frakjender al Betydning som Componist."¹³

I marts 1896, hvor Carl Nielsen var i Dresden for at dirigere sin 1. symfoni ved en koncert den 18. marts, mødtes de to komponister igen, og det fremgår af Carl Niensens brev hjem til København dagen efter, at de havde tilbragt hele aftenen og natten sammen: "Efter Concerten var vi alle sammen og til allersidst var Alfred H[ansen], Busoni, Nowachek og jeg rundt i Byen paa alle mulige Steder og kom først hjem Kl 5. Vi vare alle meget nøgterne, vær kun rolig min egen Ven."¹⁴ I et brev fra Anne Marie Carl-Nielsen afsendt samme dag fra København beder hun Carl hilse ægteparret Busoni, som hun således også må have kendt på dette tidspunkt.¹⁵

Med udgangspunkt i Berlin turnerede Busoni fra 1895 i hele Europa, og senere fulgte også fire turneer i USA. Allerede siden det første ophold i USA begyndte koncertvirksomheden at tage hovedparten af hans tid, og antallet af nye kompositioner blev mærkbart mindre i 1890'erne end førhen. Til gengæld blev stilen mere personlig. Men det var fortsat sådan, at Busonis ry som komponist stod i skyggen af hans berømmelse som pianist. Men Carl Nielsen var en af dem, der interesserede sig for komponisten og musikeren Busoni, og som i mindre grad var optaget af klavervirtuosen af samme navn. Det kan have været en af grunde til, at forholdet mellem de to komponister blev så tæt på dette tidspunkt, hvor det var Busonis ambition også at blive anerkendt som komponist. Der skulle dog gå lang tid endnu, før det skulle lykkes i den bredere offentlighed.

I det første bevarede brev, der er fra oktober 1896, skinner det tætte forhold igennem. Man må lægge mærke til, at de er dus.

1.

Brev uden dato fra begyndelsen af oktober 1896 fra Ferruccio Busoni til Carl Nielsen

“Montag

Lieber Freund Nielsen.

Am 7. Abends bin ich auf d. Durchreise in Kopenhagen. Du bist der einzige Mensch, mit dem ich gern zusammen waere.

Hoffe also dich – nach dem Theater wahrscheinlich – im Hotel d’Angleterre zu sehen.

Herzlichst dein F B Busoni”

Busoni var på en af sine koncertrejser og ville passere København på sin vej til Oslo. Selv om Carl Nielsen ikke helt kunne tage Busonis erklæring alvorligt, skyndte han sig at skrive til Anne Marie Carl-Nielsen, der var i Kolding: “Jeg har faaet Brev fra Busoni at han kommer gennem Kjøbenhavn iaften og beder mig træffe sig efter Theatret i d’Angleterre, da jeg er det eneste Menneske her, som han gjerne vil træffe igjen. Sludder! Naturligvis gaar jeg derhen; jeg kan i mange Henseender jo godt lide Busoni.”¹⁶ Da Busoni så alligevel ikke kom, blev Carl Nielsen meget skuffet og skrev næste dag følgende brev.

2.

Brev 8.10.1896 fra Carl Nielsen til Ferruccio Busoni

“8-10-96

Lieber Freund!

Vielen Dank für Dein lieben Briefe. Ich ward sehr en[t]täuscht weil Du nicht kamest. Bitte, benachrichtig mir wann Du hier i[n] Kopenhagen sein kannst, und bitte ich Dir bleibe doch hier einige Tagen, ich freue mich so sehr Dich wieder zu sehen. Ich freue mich colossal!!

Dein ergebener

Carl Nielsen”

Grunden til, at Busoni ikke kom, fremgår af et brev, Busoni skrev til sin kone fra Oslo den 9. oktober: “Mit schwerem Herzen mußte ich mich in Kopenhagen zur *sofortigen* Weiterreise entschließen. Mit schwerem Herzen, denn Kopenhagen strahlte im prächtigsten Nach-

sommerwetter, wie wir es seit Monaten leider nicht gesehen haben!”¹⁷ Samme dag har han måske fået Carl Niensens brev, for den 9. oktober kunne Carl Nielsen skrive til sin kone: “Busoni sendte Telegram at han først kunde gøre Ophold her paa Tilbagevejen fra Norge den 11-12 ds.”¹⁸ Så det endte antagelig med, at de tilbragte et par dage sammen i København.

I brevene fra det følgende år, som begge er fra Carl Nielsen (svarene er ikke bevaret) går det tætte forhold igen, som nu omfattede hele de to familier. Carl Nielsen skrev begge breve på dansk, som Busoni forstod; ud over de andre sprog, han beherskede: italiensk, tysk, engelsk, fransk og spansk, forstod han også svensk – hans kone var af svensk familie – og derigennem også dansk.

3.

Brev 26.5.1897 fra Carl Nielsen til Ferruccio Busoni

“Frederiksgade No 5

Kjøbenhavn K

26-5-97

Kjære Busoni!

Tak for Dine venlige Linier i Anledning af mit nye Arbejde. Jeg har haft megen Glæde af Opførelsen, men mest glæder det mig naar en Kollega som Du med Interesse spørger efter mit Værk. Saasnt det udkommer sender jeg selvfølgelig Dig et Exemplar. Men det maa ikke være paa Betingelser; jeg beder Dig sende mig saa meget som muligt af Dine Compositioner og saasnt som muligt. Jeg glæder mig der-til!

Hvorledes har Din prægtige Hustru og Søn det? Vi taler ofte om Jer! Kommer Du aldrig igjen til Kjøbenhavn?

Min Kone sender mange Hilsener til Eder. Modtag ogsaa de bedste Hilsener fra Din hengivne

Carl Nielsen”

Det omtalte nye arbejde må være *Hymnus amoris*, der blev uropført den 27. april 1897, og som var færdigkomponeret den 27. december 1896.¹⁹ Brevet er antagelig svar på et ikke bevaret brev, som Carl Nielsen modtog den 11. maj.²⁰ Også Busoni skrev på denne tid betydelige værker,

f.eks. opstod i 1896-97 hans violinkoncert. Det var dog ikke et af sine egne værker, men derimod sin udgave af Bachs *Das wohltemperierte Klavier*, som Busoni derefter sendte Carl Nielsen.

4.

Brev 29.9.1897 fra Carl Nielsen til Ferruccio Busoni

“Kjøbenhavn den 29 Septb 97

Kjære Busoni!

Tør jeg gennem disse Linier være saa fri at anbefale en ung talentfuld Componist til Din Velvillie. Han skal være nogle Maaneder i Berlin og har til mig udtalt at han vilde være meget glad ved at gjøre Dit Bekjendskab. Hans Navn er C. Brieghel-Møller.

Jeg er netop hjemkommen fra Landet for nogle Dage siden og forefandt “Das wohltemperierte Klavier” og glæder mig meget til at studere det. Tusind Tak derfor! Naar jeg har set Værket grundigt igennem skal Du høre min ringe Mening derom.

Hils Din Hustru og modtag selv de bedste Hilsener fra Din hengivne

Carl Nielsen

Tillykke med Concerten den 8de October!!”

Carl Niensens vurdering af udgaven af *Das wohltemperierte Klavier* er ikke bevaret – hvis han nogensinde skrev en. Men brevet berører også andre væsentlige emner. Afslutningsvis giver Carl Nielsen en lykønskning med en forestående koncert den 8. oktober, som Busoni må have berettet om i det medfølgende brev. Denne koncert var væsentlig, idet den var Busonis forsøg på at slå sit navn som komponist fast i Berlin. Busoni dirigerede Berliner Philharmonikerne i et program udelukkende med egne værker fra de seneste år: *Lustspielouvertüre für Orchester* op. 38, koncerten for violin og orkester op. 35a, *Symphonisches Tongedicht* og den 2. orkestersonate op. 34a. Til gengæld afstod Busoni helt fra at optræde som pianist ved denne koncert.²¹ Det skulle dog vare længe endnu, før Busoni blev alment anerkendt som komponist blandt Berlins kritikere og endnu i Zürich i årene 1915-1920 gjorde det samme sig gældende der.

Opholdet på landet, som Carl Nielsen refererede til, var et længere ophold på Thygesminde, Anne Marie Carl-Nielsens slægtsgård. Hen-

des forældre tænkte på at afhænde gården, hvad blandt andre Carl Nielsen forsøgte at forhindre. Derfor var han netop i 1897 i august-september så travlt optaget af at få høsten i hus, at han måtte bede om udsettelse med sæsonstarten i kapellet til midten af september.²²

Og hvem er så den nævnte C. Brieghel-Møller: Et bud er Carl Anthon Julius Brieghel-Møller, far til violinist Astrid Brieghel-Møller, og organist i Aalborg.²³

Efter den værkgruppe, som Busoni præsenterede ved den nævnte koncert den 8. oktober 1897, afsluttede han i 1898 et nøgleværk, sin *2. sonate for violin og klaver* op. 36a. Først med dette værk, mente han, havde han for alvor fundet sin egen vej som komponist.²⁴

I 1902 tog Busoni initiativ til en serie med titlen “Orchersterabende (neue und selten aufgeführte Werke)”, hvor han dirigerede i alt 12 koncerter frem til 1909. Dermed tog han dirigenthvervet på sig sideløbende med sine andre aktiviteter – dog havde han jo som i 1897 dirigeret før. Koncerterne var et vigtigt bidrag til Berlins musikliv, og stort set alle værkerne var førsteopførelser i byen. Koncerterne var i høj grad en underskudsforretning, som Busoni selv måtte financiere med indtægterne fra sine koncertrejser, og efter syv år opgav han foretagendet.²⁵

Først i 1903 er der igen overleveret breve mellem Busoni og Carl Nielsen, og der er heller ikke nogen vidnesbyrd om, at de skulle have været i personlig kontakt i denne tid.²⁶ Det skal dog ikke udelukke, at det kan have været tilfældet, men i januar 1903 var det i hvert fald et stykke tid siden, de havde hørt fra hinanden, som det fremgår af det følgende brev fra Carl Nielsen fra Dresden.

5.

Brev 9.1.1903 fra Carl Nielsen til Ferruccio Busoni

“Webers Hotel 9-1-1903

Dresden

Lieber Freund, Busoni!

Es ist schon lange her dass ich Dir gesehen habe und ich habe grosse Lust Dir in Berlin zu besuchen. Wie geht es lieber, verehrter Meister? Ich bin in diesen Tagen in Dresden um zu versuchen eine neue Oper von mir “Saul und David” hier angenommen zu kriegen. Ausserdem habe ich auch eine neue Symfoni “Die vier Temperamente” genannt in

meiner Tasche, und besonders dieses Werk, möchte ich Dich sehr gern vorspielen. Ein junger talentvoller Klavierspieler, Herrn Henrik Knudsen, ist mit mir, und wir spielen es vierhändig. – Nun ist ja die Frage ob Du augenblicklich in Berlin residirt und ob Du Zeit und Lust habe, uns eine Stunde zu offriren[?].

Ich bitte Dich daher, lieber Freund, mir ein Postkarte oder Telegram zu senden ob im Falle Du diese Zeilen empfängt. Wir beabsichtigen dann Sonntag oder Montag nach Berlin zu kommen. Ich freue mich sehr Dir und deine kleine Familie wieder zu sehen.

Viele Grüsse an Deine Frau von dein ergebener Freund
Carl Nielsen.”

Saul og David havde haft premiere den 28. november 1902 og den 1. december 1902 dirigerede Carl Nielsen uropførelsen af sin 2. symfoni. Det var i forlængelse deraf, Carl Nielsen og Henrik Knudsen var i Dresden i januar 1903. Besøget hos Busoni fandt sted den 13. januar og if. Meyer/Schandorf skulle Busoni ved den lejlighed have lovet at programsætte symfonien.²⁷ Busoni satte den på programmet ved en af sine orkesterkoncerter og bad komponisten dirigere den tyske førsteopførelse – så også Carl Nielsen kom til at nyde godt af Busonis koncert-række. Carl Nielsen tilegnede symfonien Busoni – og da tilegnelsen er tilføjet på Henrik Knudsens 4-hændige klaverudtog i Carl Nielsens autograf, kan det tænkes, at det er foregået, som Meyer/Schandorf fortæller: at dedikationen blev givet i taknemmelighed over antagelsen.

6.

Brev 25.8.1903 fra Ferruccio Busoni til Carl Nielsen

“Lieber Freund Nielsen.

Ich rechne auf Deine vier mal temperamentvolle Symphonie für eines meiner Berliner Orchester Abde. am 19. Oct. u. 5. Novbr.

Ich hoffe sicher, dass Du mir die versprochene grosse Freude nicht entziehst und wünschste, dass Du selbst “dirigörest” wie Sinding einmal sagte.

Bitte antworte bald u. beglücke Deinen Dich sehr liebenden

Ferruccio Busoni

am 25A03.

Berlin W. Augsburgerstr. 55.”

Opførelsen fandt sted den 5. november 1903 med Carl Nielsen som dirigent. Carl Nielsen rejste den 1. november til Berlin og i to breve skrevet den 2. og 3. november berettede han om prøverne til sin kone: "Busoni tog imod mig paa Banen. Der er noget underligt lummert ved ham, som om han er vant til at blive beundret. I Dag havde vi Prøve [...] Busoni har meddelt mig at hans Concerter bliver principielt skjældt ud af Pressen. Det er jo hyggeligt!" Og dagen efter: "Busoni siger at vi bliver allesammen rasket til og da min Symfoni først kommer en halv Timestid hen i Programmet kan jeg i den Henseende være ganske sikker da de saa er gaaet deres Vej uden at have hørt en Tone deraf."²⁸ Som forventet blev symfonien køligt modtaget i den berlinske presse.²⁹

Carl Nielsen har utvivlsomt talt med Busoni om *Saul og David* under deres møder i 1903, så meget mere som Busoni netop i denne tid begyndte at interessere sig for genren selv. Og det med udgangspunkt i et dansk værk, som Carl Nielsen senere skulle komme til at komponere: Oehlschlägers *Aladdin*. I 1902 var Busonis plan at komponere værket som et skuespil med musik: "Ich habe ausgedacht, den Aladdin von Oehlschläger nicht als Oper, sondern als ein Gesamtwerk von Schauspiel, Musik, Tanz, Zauberei – womöglich in einen Abend zusammengestrichen – zu componieren. Es ist meine alte Idee des Theaterstückes mit Musik wo sie nötig ist, – sonst soll sie das lebendige Wort nicht hemmen." Senere – i 1906 – skrev Busoni på en operalibretto ud fra samme tekst.³⁰ I 1904 lå klaverpartituret til *Saul og David* trykt, og Carl Nielsen sendte et eksemplar til Busoni.

7.

"Kopenhagen 24-9-04.

Lieber Freund!

Gestern sandte ich Dir den Clavierauszug meiner Oper "Saul und David". Ich hoffe, dass Du ihn mit demselben freundschaftlichen Interesse durchsehen wirst, das Du meinen Arbeiten entgegenzubringen pflegst.

Wie Du siehst, ist der Claviersatz etwas mager in pianistischer Hinsicht; ich habe ihm durch Verdoppelungen und Figurationen weder flattiren können noch wollen, und solche finden sich auch nur sparsom in der Partitur. Ich habe übrigens während der Arbeit vieles entdeckt, wonach ich Dich wohl fragen möchte. Diesmal wird es indessen nicht

besser; wenn Du aber voriges Jahr so freundlich warst zu bedauern, dass wir nicht so nahe beieinander wohnten, dass ein befruchtender und anregender Verkehr stattfinden könnte, dann verliere ich am meisten dabei. Ich kann Dir in musikalischer Beziehung kaum etwas gewähren; aber Du kannst mich ungeheuer viel lehren und Deine ganze Persönlichkeit ist der Art, dass sie in mancher Hinsicht anregend wirkt.

Im nächsten Monat geht "Saul und David" über die Bühne, und das wäre prächtig wenn Du heraufkommen und die Oper hören könntest, ich werde mich in dem Falle revanchiren, wenn Dein grosses Clavierkonzert zum erstenmal in Berlin aufgeführt wird. Wann geschieht das? Nun, lieber Busoni, muss ich für diesmal schliessen.

Meine besten Empfehlungen an deine Frau, und empfangе selbst die herzlichsten Grüsse von deinem
ergebenen
Carl Nielsen."

I 1904 blev *Saul og David* genoptaget på Det kongelige Teater, ikke i "næste måned", som Carl Nielsen skrev, men i december. Det blev til to opførelser, og Busoni kom ikke til København. Tilsvarende kom Carl Nielsen ikke til Berlin for at høre Busonis klaverkoncert, der blev uropført i Busonis koncertserie den 10. november 1904 med komponisten ved flyglet.³¹

Årene frem til 1909 var begivenhedsrige: Carl Nielsen skrev sin *Maskerade* og indledte sine bestræbelser på en afromantisering af musikken, og Busoni skrev sin traktat *Entwurf einer neuen Ästhetik der Tonkunst*, der udkom i 1907.³² Der er ikke overleveret nogen brevveksling fra disse år, og det er tvivlsomt, om de var i kontakt. I 1909 skrev Carl Nielsen til sin gode ven for at få hjælp, og sandsynligvis var det da mindst et års tid siden, Carl Nielsen sidst havde været i kontakt med Busoni, idet han i brevet nævner sin udnævnelse til kongelig kapelmester.

8.

Brev 1.3.1909 fra Carl Nielsen til Ferruccio Busoni

"[Wilhelm Hansen,
Musik-Forlag.

Kjøbenhavn & Leipzig.

Telefon 302. Kjøbenhavn K. d.] 1-III-09.

Lieber Freund Busoni!

Ich bin in grösster Verlegenheit! Hilfe mir bitte, wenn es dir möglich ist! Die Sache ist folgende: Ich habe den Beethoven-Saal und das Philharmonische Orkester für 8te März un[d] 1st April bestellt, aber ich kan[n] nicht los kommen von hier da ich ja als Hofkapelmeister am kgl: Theater angestellt worden ist.

Ich habe alles versucht um los von den Sälen und Orkester entbunden zu werden aber vergebens. – Hast du nicht irgend einen reichen Schüler der vielleicht seine Kompositionen zu probieren wünscht, dann könnte er den Saal und Orkester am 8ten März für den moderirten Preis übernehmen???

Bitte hilf mir; es wird sonst ein grosser Verlust für mich.

Tausend Grüsse an deine Familie

Dein Freund

Carl Nielsen.”

Carl Nielsen var blevet kapelmester ved Det kongelige Teater fra sæsonstarten i efteråret 1908 sammen med Frederik Rung, som dog var sygemeldt. Derfor måtte Carl Nielsen dirigere næsten hele repertoiret i efteråret, og i december gik det galt ved nogle opførelser, der ikke var tilstrækkeligt forberedte. Kritikken af hans færdigheder som dirigent spredte sig til pressen og i foråret spidsede situationen til. Han havde sikkert håbet på at kunne få orlov til koncerterne i Berlin, men som tingene stod, var det umuligt.³³ Han måtte altså aflyse. Brevet har næppe nået Busoni i tide, idet han var på turné i Italien.³⁴

Senest 1912 efter uropførelsen af operaen *Der Brautwahl* begyndte Busoni at søge “nach der *Einheit der Musik*, also eine Kunst, die Musik ist und weiter nichts”.³⁵ Med det mente han for det første en musik, der var uafhængig af genre og besætning. F.eks. skrev Busoni i 1912: “Die Fantasia Contrappuntistica ist weder für Klavier, noch für Orgel, noch für Orchester gedacht. Sie ist Musik. Die Klangmittel, welche diese Musik dem Zuhörer mitteilen, sind nebensächlich.”³⁶ For det andet indebar det, at musikken ikke kunne udtrykke noget uden for musikken selv, og her var han i overensstemmelse med Carl Nielsen, der blandt

andet i sin kendte artikel "Ord, Musik og Programmusik" fra 1909 gav udtryk for tilsvarende synspunkter.

Busoni tog i oktober 1913 til Bologna, hvor han havde accepteret direktørposten for konservatoriet Liceo Musicale – det var byen, hvor han allerede i 1881 var blevet optaget som medlem af det fornemme Accademia filarmonica som den yngste, siden Mozart i 1770 var blevet optaget som fjortenårig.³⁷ Engagementet blev dog kortvarigt; han fandt sig aldrig til rette i Bologna, og i september 1914 tog han orlov for at tage på turné i USA. Han vendte aldrig tilbage til posten.

9.

Brev 10.11.1913 fra Carl Nielsen til Ferruccio Busoni

"Kopenhagen 10-11-13

Vodrofsvej 53.

Lieber Freund!

Ich schäme mich, dass ich so unwissend bin, dass ich nicht einmal gehört habe, dass Du schon ziemlich lange Zeit in Bologna bist. Du darfst aber nicht glauben dass es Mangel an Interesse meiner Seite ist. Ich denke wirklich oft an Dir, und hoffe immer unter dein geistige Einfluss einmal wieder zu kommen. Das wäre schön!

Ich schriebe Dir wegen die schon genannte Frau Borup. Sie ist sehr musikalisch, spielt gut Klavier, und ist hier als Spieler beliebt und geschätz[t]. Ihr Wunsch bei Dir zu studieren ist jahrelang und brennend.

Kannst Du sie in Bologna empfangen? Kann sie vielleicht ins Conservatorium eintreten? Ich habe versprochen alles zu thun um Dir zu bewegen und bitte Dich daher mir einigen Zeilen zu senden. Frau Borup verdient wirklich Interesse.

Ich bitte Dir meine allerherzlichsten Grüsse zu empfangen. Ich bin Dein ganz ergebener

Carl Nielsen."

10.

Brev 19.11.1913 fra Ferruccio Busoni til Carl Nielsen

"Berlin 19. Nvb. 1913.

Lieber Nielsen,

ich bin dieser Frau Borup sehr dankbar, dass Sie mir die Freude deines

Briefes veranlaßte. Hättest Du doch weniger von ihr, oder mindestens mehr von Dir geschrieben!

Wir kennen uns kaum mehr und müßten uns indessen jetzt näher stehen, als jemals. – Von einer neuen Symphonie las ich, u. von Deiner gewachsenen Art u. Stellung; doch das Alles klingt herüber wie durch Waende. Zwar thut ein Kämpfer recht, zur Hebung seiner Figur, den nationalen Hintergrund zu behalten, aber er soll – wie der Mann in der Ehe – sich nicht allen Schönheiten außer seinem Hause verschließen und auch seine Gaben Denen streuen, die sie erwarten und liebevoll empfangen. – Wie schön wurden wir Dich oder einen Compositionsabend von Dir in Berlin begrüßen! –

Ich werde in Bologna von Ende März bis Ende Juni sein, gebe jedoch keinen Unterricht; wenn Frau B. sich mit meiner Nähe u. meinem Umgange zufrieden gibt, so sei sie dort willkommen.

Ich grüße Dich allerherzlichst in alter Hochschätzung u. Freundschaft. Dein Ferruccio Busoni”

Fru Borup er pianisten, den senere hørelærepedagog Dagmar Borup. Der er dog ikke belæg for, at hun skulle være rejst til Bologna på dette tidspunkt. Året efter skrev Carl Nielsen igen, og denne gang var det en pengesag, der foranledigede brevet.

11.

Postkort 24.8.1914 (poststemplet samme dag) fra Carl Nielsen til Ferruccio Busoni

“[Til] Frau Prof. Busoni.
Victoria-Louise-Platz 11 III
Berlin W. 30

24-8-14 Z.Z. Damgaard, Fredericia, Dänemark

Liebe Freunde. Habe an W. telegraphiert. Marie meint das[s] die Depesche wird durchkommen und ich hoffe also das Geld bald zu bekommen, schicke es dann sofort telegrafische nach die angezielte Adresse in Berlin. – Lieber Ferruccio!! Das freut mir sehr zu hören das[s] Du, trotz die traurige Verhältnisse doch producieren kannst. Ich arbeite auch zur Zeit ganz gut. Die dänische Nation ist fest in sei-

ner Neutralitet og man merkt absolut keine Stimmung gegen Deutschland; viele zeigen sogar Sympathie für unserer blutverwandter Nachbar. Dein
Carl Nielsen
[i morgen:] Vielen Grüsse! Damgaard, Fredericia”

12.

Brev 12.9.1914 fra Ferruccio Busoni til Carl Nielsen

“Lieber Freund Nielsen,
die wenigen Zeilen, die in deiner Mittheilung mich betrafen, haben mich erfreut.

Dass wir, die uns gut verstanden, so fern von einander durch lange Jahre bleiben sollten – wo so viele Stunden u. Gedanken an gleichgültige verausgabt werden – , ist von jenen Schicksals-Ironieen, wie jetzt, in größeren Dimensionen, die Menschen-Geschichte wieder eine erleidet. Halten wir uns brav.

Wo Alles trennt, sollen wir zu verbinden trachten. Im Ganzen ist der Dichter Prophet u. sieht weiter als Diplomaten; er hat für die Zukunft zu sorgen.

Alle guten Wünsche, im Besonderen jenen eines Wiedersehens.

Dein treuer

Ferruccio Busoni

Berlin, 12. Septbr. 1914.”

Hvem “W.” er og hvad det er for en sag, de skal ordne, er uvist.

Krigen førte Busoni i stadig større isolation. Da han vendte hjem fra USA i 1915 besluttede han sig til at slå sig ned i Schweiz, hvor Zürich blev hans exil. Selv om han her kunne fortsætte sit virke og kom til at spille en væsentlig rolle i Zürichs musikliv, følte han sig spærret inde og led under at være afskåret fra sit publikum i de store europæiske musiklande. Som konsekvent krigsmodstander nægtede han at optræde i nogen af de krigsførende lande, og fra den 26. august 1916, hvor Italien erklærede Tyskland krig, kunne Busoni heller ikke længere betræde Italien, han var isoleret i Schweiz: “Die Isolation des gebürtigen Italieners und lange von Deutschland aus wirkende Kosmopoliten wird zunehmend schmerzlicher.”³⁸

13.

Postkort 10.1.1918 fra Ferruccio Busoni til Carl Nielsen

“Herrn Carl Nielsen

Kopenhagen

28, Frederiksholms Kanal

10. Januar 1918

Zürich VI.

Scheuchzer Str. 36.

Mein lieber Carl Nielsen, ich empfang und las mit herzlichster Freude deine Zeilen – es sind schon 2 Monate, seit sie eintrafen! Du hast Recht mit deiner Betrachtung. Schaffen ist das Richtige. Darum möchte ich gar zu gerne Neues von Dir sehen u. Dich bitten, mir Etwas davon zu schicken.

Ich kann nicht verantworten, daß Dein Schützling auf das unbestimmte hin eine schwierige Reise unternahme. Deshalb verzeihe, wenn ich ihn nicht dazu ermuthige. – Grüße Deine I[iebe] Frau.

Es drückt Dir freundschaftlich die Hände Dein F Busoni”

14.

Postkort 16.1.1918 (poststemplet 17.1.1918) fra Carl Nielsen til Ferruccio Busoni

“Herrn

Ferruccio Busoni

Scheuchzer Str. 36

Zurich VI

Kopenhagen 16-1-17.

Lieber Freund! Ich bekam heute Deine Karte und – eben heute Abend habe ich Deine Sonate für Violine und Piano Op 36a – wunderbar gespielt von Telmányi und Sándor Vas – gehört. Ich bitte Dir meine Huldigung zu empfangen!! Ich schreibe bald wieder und schicke Sachen von mir.

Vielen Grüße von dein ganz ergebene Carl Nielsen

[Emil Telmányi:] Ich freue mich sehr Ihnen Grüße senden zu können.

Ihr sehr ergebener Telmányi.
[Sándor Vas:] Ergebenst Sándor Vas
[Elisabeth Dons:] Elisabeth Dons. kg. Skuespillerinde
[Wilhelm Hansen:] Wilhelm Hansen”

Carl Nielsen var aldrig god til at huske at skrive det nye årstal i januar, og her er det glippet igen. Postkortet er skrevet umiddelbart efter den omtalte koncert, hvor Carl Nielsen har fået hele selskabet til at sende hilsener til komponisten.

Brevene nævner ikke, hvem det var, Carl Nielsen havde bedt Busoni modtage i Schweiz, men det var sikkert en ung komponist eller pianist – også tidligere breve var udsprunget af sådanne bestræbelser fra Carl Niensens side.

Det næste brev er fra sommeren 1920, hvor Carl Nielsen og Busoni igen havde været i kontakt: De havde mødt hinanden i Paris i begyndelsen af april.

15.

Brev 13.6.1920 fra Ferruccio Busoni til Carl Nielsen

Kuvert: “Herrn Carl Nielsen/Königl. Oper/Kopenhagen [rettet til] Frhholms Kanal [rettet til] Annettevej 5/Charlottenlund” (stemplet 13.VI.1920 i Zürich, 19.6.1920 i København)

bagside: “Absender: F. Busoni/Zürich. Scheuchzer-Straße 36.”

“Zürich 13 Juni 1920

Mein lieber und verehrter Freund,

Seit unserem schönen Wiederschau in Paris, habe ich oft an Dich gedacht, von Dir gesprochen. Aus Paris erhielt ich Nachricht, dass Prof. Philipp sich Deiner angenommen hatte. Es ist mir eine glückliche Fügung, daß Du den trefflichen, lieben Télmany zum Schwiegersohn hast, den ich vor Dir gekannt u. herzlich geschätzt habe. Ihr seid sämtlich menschliche Künstler, künstlerische Menschen, achtungswertigste Leute. – Ein solcher ist auch ohne Zweifel Ernst Lochbrunner, der sich in Zürich mir als goldener Freund erwies. Ein großer Clavierspieler, und unberirrbarer Musiker, dem seine Heimat Zürich schließlich, aber nicht zu spät, zu eng ward. Er wünschte, und ich mit ihm, daß er Gelegenheit hätte mit Telmany zusammen zu treffen und zu wirken. Auf

diese Einführung hin waere es wohl möglich, daß sich die beiden verständigten u. etwa – austauschend – in Skandinavien und in der Schweiz miteinander wirkten. – Auch ich sehne mich danach, Telmany wieder zu hören u. (hoffentlich) auch mit ihm zu musizieren. Freundschaftlichst

Dein F. Busoni

Herrn Carl Nielsen, Königl. Oper, Kopenhagen.”

Carl Nielsen var i Paris i begyndelsen af april 1920 på vej til Spanien, og Busoni var på en stor koncertrejse til Paris i marts, der blev forlænget med en ekstrakoncert den 2. april. Carl Nielsen havde hørt om Busonis koncerter fra sin kone, der den 24. marts skrev fra Paris: “Busoni er her for øjeblikket jeg var til en Concert hvor han spillede også noget af sig selv. Han spillede Mozart vidunderligt. d. 2 April har han også Concert.”³⁹ Prof. Phillip var direktør for Pariserkonservatoriet, og Carl Nielsen havde kontaktet ham med henblik på opførelse af sine symfonier.⁴⁰ Det blev dog først med opførelsen af den 5. symfoni i 1926, at det lykkedes. Fra Spanien skrev Carl Nielsen om mødet i et brev til Julius Röntgen: “I Paris traf jeg Busoni som jo er en gammel Ven af mig. Paris var vildt begejstret for ham og det var jo meget morsomt at træffe ham.”⁴¹

Hvor længe havde Busoni da kendt Emil Telmányi? Sandsynligvis siden sommeren 1913, idet det første af de seks breve fra Emil Telmányi til Busoni, der er bevaret på Statsbiblioteket i Berlin, henviser til en opførelse af Arnold Schönbergs *Pierrot lunaire* i Busonis lejlighed: “Verehrter Herr Meister! Erlauben Sie mir, dass ich mich in Ihre Erinnerung zurückrufe indem ich mich auf den Nachmittag bei Ihnen, als wir “die Lieder von Pierrot Lunaire” vortrugen, beziehe.”⁴² En sådan opførelse fandt sted i Busonis lejlighed den 17. juni 1913. Det var en privat koncert, som Schönberg dirigerede, og hvor Willem Mengelberg, Artur Schnabel og Edgard Varèse var blandt tilhørerne.⁴³ Det er altså en mulighed, at Telmányi var blandt musikerne ved denne lejlighed, men det er også muligt, at det er sket ved en anden lejlighed, idet Emil Télmanyi i sine erindringer kun nævner at have spillet *Pierrot lunaire* under Schönbergs ledelse én gang, og det var i Regensburg den 4. april 1914. Brevet til Busoni handler i øvrigt om en planlagt opførelse af Busonis violinkoncert, som skulle finde sted i Berlin den 16. december 1914.⁴⁴

Om Busoni faktisk havde kendt Telmányi længst, er tvivlsomt. Telmányi skulle første gang have truffet Carl Nielsen i december 1912 umiddelbart efter violinkoncertens færdiggørelse.⁴⁵ Men han har utvivlsomt kendt Telmányi bedre end Carl Nielsen på dette tidspunkt.

Af et brev fra 1916 sendt fra Budapest fremgår det, at Telmányi har opført violinkoncerten flere steder og også har opført *2. sonate for violin og klaver*. Herom skrev han blandt andet: "Mein Eindruck war, dass Ihr Violinkonzert besonders in Wien gefallen hat. Das hiesige Publikum [i Budapest] scheint die klassische Richtung des neuzeitliche Strebens nicht genug verstehen und geniessen zu können." Telmányi ytrede ønske om at spille violinkoncerten under Busoni i Schweiz og fortsatte: "Ich kann nämlich nie vergessen, welchen Eindruck auf mich mein Berliner Konzert machte wo ich mit Ihnen zusammen arbeiten konnte. [...] Ich kann ja aussprechen, dass ich noch keinen Musiker fand, den ich in der Auffassung und künstlerische Bestrebung mir verwandter gefühlt hätte, als Sie."⁴⁶

Busonis brev er skrevet to måneder før han forlod Zürich. Den 11. november kom Busoni tilbage til sin lejlighed i Berlin, hvor han fandt alt, som da han forlod den fem år tidligere.⁴⁷

Håbet om igen at komme til at arbejde sammen med Telmányi, som Busoni udtrykte i brevet fra 13. juni 1920, blev opfyldt. I januar 1921 var Telmányi solist i en opførelse af Busonis violinkoncert i Berlin. Det var 7. januar, ved den første af 3 Busoni-koncerter, som var et led i de koncerter, som "Der Anbruch" foranstaltede fra 1920-1922. De andre to Busoni-koncerter fandt sted henholdsvis den 13. og den 27. januar 1921.⁴⁸

Carl Nielsen overværende den følgende koncert. Han skrev den 13. januar hjem til Anne Marie fra Berlin: "Traf Busoni og nu skal jeg hen og høre hans Konzert."⁴⁹ Dette var sandsynligvis sidste gang, de to komponister mødtes. Busoni var i sine sidste år travlt beskæftiget med at komponere sin opera *Doktor Faust*, og hans helbred blev stadig dårligere. I foråret 1923 afbrød han arbejdet på operaen, der altså forblev ufuldendt og i 1924 døde Busoni i Berlin.

Hvad fik Carl Nielsen og Ferruccio Busoni til at opretholde kontakten – med afbrydelser – i tredive år? Først og fremmest passede deres personligheder sammen, og de grundlagde i midten af 1890'erne et venskab, de kunne bygge videre på fremover. Desuden nærrede de en gensi-

dig respekt for hinanden som komponister, og deres musiksyn stemte på væsentlige punkter overens. De anså begge musikken som et medium, der ikke kunne udtrykke musik-eksterne programmer, og de anså begge den organiske udvikling af det musikalske stof efter musikkens egen indbyggede logik som noget helt centralt.⁵⁰ Busonis fordomsfrihed og idérigdom virkede inspirerende på mange komponister, og det er et interessant sammentræf, at Edgard Varèse og Carl Nielsen, der begge var pionerer med hensyn til slagtøjets selvstændiggørelse i 1920erne, begge i perioder var i tæt kontakt med Busoni.⁵¹

Carl Niensens brev fra 1904 udtrykker i fortættet form, hvad det var, der tiltrak ham hos Busoni: “wenn Du aber voriges Jahr so freundlich warst zu bedauern, dass wir nicht so nahe beieinander wohnten, dass ein befruchtender und anregender Verkehr stattfinden könnte, dann verliere ich am meisten dabei. Ich kann Dir in musikalischer Beziehung kaum etwas gewähren; aber Du kannst mich ungeheuer viel lehren und Deine ganze Persönlichkeit ist der Art, dass sie in mancher Hinsicht anregend wirkt.” (brev 7). Omvendt synes Busoni i høj grad at have sat pris på, at Carl Nielsen først og fremmest behandlede ham som komponistkollega. Set i lyset af Busonis livslange kamp for at blive anerkendt som komponist på lige fod med den anerkendelse, han nød som klavervirtuos, synes Busoni at have knyttet nære bånd til musikere, der ikke primært så ham som pianist. Det er i hvert fald karakteristisk for Volkmar Andreae, en nær ven af Busoni i årene i Schweiz, at denne også havde øje for komponisten Busoni: “Schon die frühesten greifbaren Kontakte zwischen Andreae und Busoni zeigen, dass Andreae sofort den Pianisten *und* Komponisten das Podium freigibt” – modsat anmelderne: “Die Zürcher Kritik zeigte grossen Enthusiasmus für den Pianisten – gegenüber dem Komponisten ging sie im allgemeinen auf Distanz.”⁵² Det var måske også derfor, at den omrejsende virtuos under sin koncertrejse i 1896 i det første bevarede brev kunne skrive “Du bist der einzige Mensch, mit dem ich gern zusammen waere.” Carl Nielsen kunne ikke rigtig tro det – men det var måske trods alt rigtigt.

Resumé

Artiklen undersøger forholdet mellem Carl Nielsen og Ferruccio Busoni, dokumenteret af deres gensidige brevveksling gennem tre årtier. Denne brevveksling offentliggøres her for første gang. De to komponister kendte hinanden siden 1891 og stod i kontakt til kort før Busonis

død i 1924. Deres forbindelser var tættest fra midten af 1890erne og blev derefter videreført med vekslende intensitet. Fra omkring 1913 stod Busoni også i kontakt med Carl Niensens senere svigersøn Emil Telmányi. Ud over, at de to komponister i mange æstetiske spørgsmål var på bølgelængde, peger brevene på, at Carl Nielsen – som også andre af Busonis elever og venner – fandt Busonis åbenhed og fordomsfrihed inspirerende, mens Busoni synes at have sat særlig pris på kolleger, der anerkendte hans komponistvirksomhed på linie med hans karriere som klavervirtuos.

Noter

1. Carl Niensens breve til Ferruccio Busoni tilhører Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, Musikabteilung mit Mendelssohn-Archiv og befinder sig i Nachlaß Busoni BII. Ferruccio Busonis breve til Carl Nielsen tilhører Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftsafdelingen, og befinder sig i Carl Nielsen Arkivet I.A.b. Jeg takker hermed begge biblioteker for tilladelsen til publicering af brevene.
2. H.H. Stuckenschmidt: *Ferruccio Busoni. Zeittafel eines Europäers*, Atlantis Verlag, Zürich u. Freiburg 1967.
3. Vidnesbyrd fra Wilhelm Meyer, offentliggjort i *Grazer Tagespost* 31. marts 1881, cit. efter Reinhard Ermen: *Ferruccio Busoni*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg 1996, 16.
4. Ermen, op.cit., 7-31.
5. Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen: *Carl Nielsen. Kunstneren og Memesket*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1947-48, I, 87ff.
6. Torben Schousboe (udg.): *Carl Nielsen. Dagbøger og brevveksling med Anne Marie Carl-Nielsen*, Gyldendal, København 1983, 42f.
7. Marc-André Roberge: *Ferruccio Busoni. A Bio-Bibliography*, New York 1991, 30; Antony Beaumont: *Busoni the Composer*, Bloomington 1995, 46.
8. Schousboe, op.cit., 43.
9. Meyer/Schandorf, op.cit., I, 146.
10. Schousboe, op.cit., 99. Der er tale om Ottokar Novacek og Armas Jærnefeldt.
11. Schousboe, op.cit., 99f.
12. 'men' ville give mere mening.
13. Brev til Bror Beckman, 30.1.1896, *Carl Niensens Breve i Udvalg og med Kommentarer ved Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer*, København 1954, 31f.
14. Schousboe, op.cit., 129.
15. Schousboe, op.cit., 129.
16. Brev af 7.10.1896, Schousboe, op.cit., 137.
17. Ferruccio Busoni: *Briefe an seine Frau*, hrsg. v. Friedrich Schnapp, mit einem Vorwort v. Willi Schuh, Rotapfel-Verlag, Erlenbach-Zürich/Leipzig 1935, 6.
18. Schousboe, op.cit., 137.
19. if. Meyer/Schandorf, op.cit., II, 347.
20. Dagbog for 12.5.1897, Schousboe, op.cit., 146.
21. Ermen, op.cit., 50f.
22. Meyer/Schandorf, op.cit., I, 151f.
23. *Vor Tids Danske Musikere & Tonekunstnere*, Forlaget Vort Land, København 1937, 151. Astrid Brieghel-Møller, f. 1897, gik på konservatoriet i København fra januar 1914 til december 1916. Måske er han også far til cellisten Arne Brieghel-Møller, f. 1895.

24. Ermen, op.cit., 51; Busoni: "Bemerkungen über die Reihenfolge der Opuszahlen meiner Werke" (1908), i: Ferruccio Busoni: *Wesen und Einheit der Musik. Neuauflage der Schriften und Aufzeichnungen Busonis revidiert und ergänzt von Joachim Herrmann*, Max Hesses Verlag, Berlin-Halensee u. Wunsiedel 1956, 110.
25. Ermen, op.cit., 53f.; Martin Thrun: *Neue Musik im deutschen Musikleben bis 1933* (Orpheus-Schriftenreihe zu Grundfragen der Musik 75), Orpheus-Verlag, Bonn 1995, 33f.; Ferruccio Busoni: *Von der Macht der Töne. Ausgewählte Schriften*, hrsg. v. Siegfried Bimberg, Reclam, Leipzig 1983, 38 (note 3); jf. Busoni: "Zu den Orchesterabenden" (1902/1908) i: Busoni 1956, op.cit., 217-221.
26. I sommeren 1899 sendte Carl Nielsen en introduktionsskrivelse til kapelmusikeren Ludvig Holm, som ønskede at besøge Busoni i Berlin, og sendte hilsener med til familien Busoni samt følgende besked: "Sig ham [Busoni] at jeg kommer over Berlin i Efteraaret og glæder mig til at træffe ham", brev til Ludvig Holm 2.6.1899, *Carl Nielsens Breve*, op.cit., 40.
27. Brev til Anne Marie Carl-Nielsen, 13.1.1903: "Nu skal vi til Busoni", Schousboe, op.cit., 176. Meyer/Schandorf, op.cit., I, 196-197 henfører fejlagtigt rejsen til Dresden til januar 1902. Symfonien er slutdateret 22.11.1902 og det firhændige klaverudtog 31.12.1902.
28. Schousboe, op.cit., 182.
29. Bo Foltmann (ed.): *Carl Nielsen. Symfoni nr. 2. De fire temperamenter*, Carl Nielsen Udgaven / Wilhelm Hansen, København 1998, xiii.
30. Ermen, op.cit., 57, citatet stammer fra et brev fra Busoni til sin kone, dateret London, 10.2.1902, Busoni 1935, op.cit., 53. Senere, i 1918, foreslog Busoni den schweiziske komponist Oethmar Schoeck at anvende Holbergs *Don Ramudo de Calibrados* som udgangspunkt for en opera, hvad der førte til Schoecks *Don Ramudo* (1919), Ermen, op.cit., 86 og Joseph Willimann (Hrsg.): *Der Briefwechsel zwischen Ferruccio Busoni und Volkmar Andrae 1907-1923* (Hundertachtundsiebzigstes Neujahrsblatt der Allgemeinen Musikgesellschaft Zürich auf das Jahr 1994), Kommissionsverlag Hug & Co., Zürich 1994, 14f. Her kan Busoniskendskab til Carl Nielsens Holbergopera *Maskarade* have spillet en rolle.
31. Ermen, op.cit., 53f; Schousboe, op.cit., 186.
32. Ferruccio Busoni: *Entwurf einer neuen Ästhetik der Tonkunst*, Triest 1907, zweite, erweiterte Ausgabe, Insel-Verlag, Leipzig [1916].
33. Meyer/Schandorf, op.cit., I, 293ff.
34. Jf. Busoni 1935, op.cit., 170ff., hvor der er breve fra Genova 27.2.1909, fra Rom 3.3. og 6.3.1909, fra Bologna 7.3.1909, fra Milano 9.3.1909 og fra Wien 14.3.1909.
35. Ermen, op.cit., 40.
36. Busoni: "Selbst-Rezension" (1912), Busoni 1956, op.cit., 75.
37. Ermen, op.cit., 19 og 62.
38. Willimann, op.cit., 12.
39. Schousboe, op.cit., 440.
40. Meyer/Schandorf, op.cit., II, 179; Willimann, op.cit., 20 og 119.
41. Brev fra Malaga, 13.4.1920, *Carl Nielsens Breve*, op.cit., 191.
42. Brev fra Emil Telmányi, afsendt fra Berlin-Charlottenburg 18.5.1914 til Busoni, Bologna. Dette og følgende breve findes i Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, Musikabteilung mit Mendelssohn-Archiv, Busoni-NL.
43. Ermen, op.cit., 44 og 90. Jf. Martina Weindel (Hrsg.): *Ferruccio Busoni. Briefe an Henry, Katharina und Egon Petri*, Wilhelmshaven 1999, 214; brev til Egon Petri 19. juni 1913: "Schönberg dirigierte, Steuermann und Kindler waren dabei mit einem trefflichen un-

- garischen Geiger". Jutta Theuricht formoder i sin dissertation *Der Briefwechslung zwischen Arnold Schönberg og Ferruccio Busoni*, Berlin 1979, 122, at det drejede sig om samme besætning som ved uropførelsen med violinisten Jakob Maliniak.
44. Emil Telmányi: *Af en musikers billedbog*, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København 1978, 69. I et brev til Busoni fra Emil Telmányi fra Arad, Ungarn, 18.9.1914 skrev Telmányi, at koncerten måtte aflyses, da han skulle indkaldes som soldat, men der blev alligevel gennemført en koncert, fordi Telmányi i første omgang blev kasseret og først i 1915 blev indkaldt til tjeneste, jf. Telmányi, op.cit., 66 og 80.
 45. Telmányi, op.cit., 61.
 46. Brev fra Emil Telmányi fra Budapest til Busoni [1916], jf. Telmányi, op.cit., 83.
 47. Busoni 1935, op.cit., 375ff.
 48. Thrun, op.cit., 507-511 og 600-601; Edward Dent: *Ferruccio Busoni. A Biography*, London 1933, 255; brev fra Emil Telmányi til Busoni, 9.1.1921 (skrevet i toget fra Berlin til København). To senere breve fra Telmányi til Busoni, 14.5.1921 fra Budapest og 1.9.1922 fra København, omtaler yderligere opførelser af Busoniværker.
 49. Schousboe, op.cit., 440. Ved koncerten dirigerede Busoni sin orkestersuite af Turandot op. 46, *Sarabande und Cortège, Divertimento* for fløjte og orkester op. 52 og *Tanzwalzer* op. 53, Thrun, op.cit., 600.
 50. Forholdet mellem Busonis og Carl Nielsens musiksyn er behandlet i Michael Fjeldsøe: *Den fortrængte modernisme – den ny musik i dansk musikliv 1920-1940*, København 1999, 143-147.
 51. Jf. Stuckenschmidt, op.cit., 151.
 52. Willimann, op.cit., 9 og 10.